

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ НОВОВІЯВЛЕНИХ ОБСТАВИН У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

ON THE ISSUE OF THE CONCEPT OF NEWLY DISCOVERED CIRCUMSTANCES IN CIVIL PROCEEDINGS

Добош З.А.,
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті проаналізовано зміст нормативно-правового регулювання поняття нововиявлених обставин у цивільному процесі. Удосконалено формулювання поняття «істотне значення для справи» як одну з ознак нововиявлених обставин. Уточнено часові межі існування нововиявлених обставин. Досліджено питання, які судові акти можуть переглядатися у зв'язку з нововиявленими обставинами.

Ключові слова: нововиявлені обставини, істотне значення для справи, перегляд справи, судові акти, строки звернення.

В статье проанализировано содержание нормативно-правового регулирования понятия вновь открывшихся обстоятельств в гражданском процессе. Усовершенствована формулировка понятия «существенное значение для дела» как один из признаков вновь открывшихся обстоятельств. Уточнены временные границы существования вновь открывшихся обстоятельств. Исследован вопрос, какие судебные акты могут пересматриваться в связи с вновь открывшимися обстоятельствами.

Ключевые слова: вновь открывшиеся обстоятельства, существенное значение для дела, пересмотр дела, судебные акты, сроки обращения.

The article analyzes the content of the legal regulation of the concept of newly discovered circumstances in the civil process. The wording of the notion "essential to the cause" has been improved as one of the features of the newly discovered circumstances. The time limits of the existence of newly discovered circumstances are specified. The question of which lawsuits can be reviewed in connection with newly discovered circumstances is investigated.

Key words: newly discovered circumstances, essential for the case, review of the case, judicial acts, terms of reference.

Постановка проблеми. Перегляд рішення суду, ухвали чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами є особливою та екстраординарною стадією цивільного судочинства. Вона істотно доповнює механізм захисту прав, свобод та інтересів особи. Перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами має на меті виправити судову помилку після набуття відповідним актом законної сили, відновити порушені права та законні інтереси громадян, встановити істину у справі та вирішити питання про задоволення заяви особи.

Проведення у зв'язку з нововиявленими обставинами регламентовано Главою 4 чинного ЦПК України, однак існує низка недоліків, які зумовлюють неоднакове тлумачення відповідних законодавчих положень суддями та наявність прогалин у правовому регулюванні. Зокрема, складним завданням на практиці є розмежування понять «нові» та «нововиявлені» обставини, що зумовлено відсутністю законодавчого закріплення поняття чи юридичних ознак нововиявлених обставин.

Доводиться також констатувати факт обмеження прав особи у провадженні за нововиявленими обставинами. По-перше, закон позбавляє права звернутися до суду про перегляд рішення, ухвали суду чи судового наказу у зв'язку з нововиявленими обставинами осіб, які не брали участь у справі, але вирішено питання про їх права та обов'язки. Водночас у судовій практиці зафіксовано випадки, коли суд розглядав

заяву за зверненням зазначених осіб. По-друге, не передбачено можливості прийняття заяви про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами, якщо заявником було пропущено строки такого звернення з поважних причин. По-третє, ЦПК України дає змогу розглянути справу за відсутності заявника та інших осіб, які беруть участь у справі, навіть у тих випадках, коли причини неявки є поважними.

Стан опрацювання. У вітчизняній науці провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами також досліджено неповною мірою. Відповідні обставини стали предметом дослідження у дисертаційній роботі І.В. Боднар на тему: «Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами» [1]. У зарубіжній доктрині над дослідженням теоретичних та практичних питань провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами у цивільному процесі працювали Т.Т. Алієв, С.С. Заврієв, І.А. Петрова.

Окремі аспекти провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами знайшли своє відображення у наукових працях А.А. Демінської, О.М. Клименка, О.В. Колобродової, В.М. Кравчука, О.І. Угриновської, С.Я. Фурси, С.І. Чернооченка, М.Й. Штефана та інших вчених.

Метою статті є аналіз чинного українського законодавства про порядок провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами, вивчення судової практики розгляду таких справ та, з врахуванням наукових напрацювань, розроблення та запропону-

вання змін до Цивільного процесуального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 361 ЦПК України, рішення або ухвала суду, якими закінчено розгляд справи, що набрали законної сили, а також судовий наказ можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами [2].

Саме поняття нововиявлених обставин визначив Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ у постанові «Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами» від 30 березня 2012 р. Згідно з ч. 1 п. 3 зазначеної постанови як нововиявлені можуть розглядатися юридичні факти, які мають істотне значення для розгляду справи та існували на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомі заявнику, а також обставини, які виникли після набрання судовим рішенням законної сили та віднесені законом до нововиявлених обставин [3, ч. 1 п. 3].

На основі визначення спробуємо виділити та проаналізувати ознаки нововиявлених обставин.

Першою ознакою таких є те, що вони мають обґрунтовувати вимоги або заперечення сторін чи мати інше істотне значення для справи. Представники процесуальної науки також обґрунтовують істотність для справи як одну з ознак нововиявлених обставин. Зокрема, на думку вчених, нововиявлені обставини – це обставини, які мають: (1) суттєве значення для вирішення справи [1, с. 82]; (2) істотне значення для перегляду рішення [4, с. 7], (3) значимий (визначальний) характер для справи, тобто здатні вплинути на висновки суду [5, с. 9]; (4) істотне значення для законного і обґрунтованого вирішення справи [6, с. 13] тощо.

Істотність обставин для справи є оціночним поняттям, і тому вирішення цього питання залишається на розсуд судді. Однак, як зазначає Пленум Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, суд має право скасувати судові рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами лише за умови, що ці обставини можуть вплинути на юридичну оцінку обставин, здійснену судом у судовому рішенні, що переглядається [3, ч. 4 п. 3]. У науковій літературі існують пропозиції, що такі обставини входять до складу основи позову або заперечення [7, с. 75]; спростовують факти, які було покладено в основу судового рішення чи, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін, а також інші факти, які мають значення для правильного вирішення спору [8, с. 722]; впливають на висновки суду про права та обов'язки сторін, інших осіб, які брали участь у справі; є юридичними фактами матеріально-правового характеру, доказовими фактами, фактами, що мають процесуальне значення [9, с. 7]; є причинами і умовами, що сприяли порушенню закону, прав та інтересів осіб, які брали участь у справі та викликають наслідки кримінально-правового, дисциплінарного характеру [10].

Як бачимо, визначаючи істотність обставин для справи, необхідно звертати увагу на їх зміст та значення у судовому акті. Тому, удосконалюючи формулювання такої ознаки нововиявлених обставин як істотності для справи, пропонуємо визначити, що це обставини матеріального (докази та положення нормативно-правових актів, актів суду чи інших уповноважених органів, якими обґрунтовується висновок суду) або процесуального (стосуються порядку здійснення судового процесу) характеру, які породжують зміну змісту рішення суду, ухвали чи судового наказу.

Другою ознакою нововиявлених обставин виділяємо їх існування на час постановлення рішення, ухвали чи наказу. Вважаємо, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ дещо спірно визначив момент, до настання якого мають існувати відповідні обставини (на час постановлення судового акта). Адже, якщо такі обставини настали після прийняття рішення суду, але до моменту набрання ним законної сили, то особа не зможе подати заяву про перегляд судового акта у зв'язку з нововиявленими обставинами, оскільки відповідний акт ще не вступить у законну силу. Тому необхідно уточнити, що нововиявлені є обставини, які існували до моменту набрання законної сили відповідним судовим актом.

Наступною ознакою нововиявлених обставин є те, що вони не були і не могли бути відомі заявнику. Таку позицію підтримують також С.С. Заврієв [11, с. 7], В.М. Кравчук, О.І. Угриновська [8, с. 722]. Натомість Т.Т. Алієв [6, с. 15], С.М. Ахмедов [5, с. 9], І.В. Бондар [1, с. 82], О.М. Клименко [12, с. 51], О.В. Колобродова [13, с. 67], С.І. Чернооченко [14, с. 254] вважають важливим той факт, що, окрім заявника, про наявність нововиявлених обставин не було і не могло бути відомо також і суду.

У свою чергу, у судовій практиці трапляються випадки, коли нововиявленими визнавалися обставини, якщо вони не були відомі лише суду. Так, встановивши непоінформованість суду про те, що 20.06.2013 р. Друга Херсонська державна нотаріальна контора без наявних підстав відмовила заявнику у видачі свідоцтва про право на спадщину після смерті особи, Суворовський районний суд м. Херсона 05.06.2013 р. задовольнив заяву про перегляд справи у зв'язку з нововиявленими обставинами у справі за позовом заступника прокурора Херсонської області в інтересах особи про визнання права власності на частину житлового будинку, визнання договору дарування недійсним та витребування майна з чужого незаконного володіння [15].

Як бачимо, дискусійним є питання про те, кому мають бути невідомі обставини, для того щоб визнати їх нововиявленими.

Обґрунтовуючи свою позицію, С.І. Чернооченко зазначає: «З урахуванням того, що справу вирішує суд, й інформацію про її обставини він може одержати з інших джерел, треба визнати, що важливі для справи обставини невідомі і йому» [14, с. 254]. Т.Т. Алієв додає, якщо ж вони були відомі суду, то останній не виконав обов'язків щодо з'ясування усіх

істотних обставин справи і збирання доказів; винесене у справі рішення, яке базується на помилці суду, не може бути скасовано у зв'язку з нововиявленими обставинами [6, с. 15]. Тому невідомість про обставини суду має бути обов'язковою умовою перегляду справи в порядку провадження за нововиявленими обставинами.

Якщо ж учаснику судового розгляду було відомо про існування істотного для справи доказу (чи інших обставин), але він не вчинив жодних дій для надання його (їх) суду, а після ухвалення рішення, звернувся із заявою про його (їх) перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами, посилаючись на те, що суд під час ухваленні рішення не врахував зазначену обставину, така заява не підлягає задоволенню [16].

Під час з'ясування того, чи є обставини, на які посилається заявник, нововиявленими, значення має не просто непоінформованість судді та заявника про них, а й обов'язок та можливість цих суб'єктів знати про такі обставини.

Однак суди в деяких випадках не звертають уваги, що зазначені суб'єкти не лише не знали, але й не могли і не мали знати про відповідні обставини. Наприклад, 14 травня 2016 р. Марганецький міський суд Дніпропетровської області розглянув заяву про скасування судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами. Такими обставинами заявник вважав інформацію про те, що перенесення каналу можливо тільки з дозволу Дніпрообленерго, оскільки в районі його будинку знаходиться електрична опора. Суд відмовив у задоволенні заяви, посилаючись на сплив терміну звернення із відповідною заявою. Натомість він не звернув уваги на відсутність нововиявлених обставин. Адже, вирішуючи справу по суті (в цьому разі – про зобов'язання вчинити певні дії: перенести водовідвідну каналу і бордюр на відстань не більше 1,2 м від огорожі домоволодіння, ліквідувати 5 дерев або пересадити їх на відстань не більше 1,2 м від огорожі іншого домоволодіння) суд мав з'ясувати усі істотні обставини справи, зокрема, чи можливе виконання дій, до яких зобов'язано відповідача рішенням суду [17]. Тобто суд виніс рішення без врахування обставин, про які він не знав, але мав дізнатися заради винесення законного та обгрунтованого рішення.

З цього приводу, фахівці в галузі процесуальної науки роз'яснюють, що поняття «не міг знати» не можна розуміти як фізичну неможливість знати про ці факти [18, с. 48]. Мова йде про обов'язок знати таку обставину. Тому доцільно закріпити норму, яка передбачає обов'язок суду звертати увагу на те, чи суд/заявник не знали, не могли і не мали знати про наявність нововиявлених обставин. Адже, якщо обставини не були, але мали бути відомими або ж, якщо суд/заявник знали про них, але не розуміли їх значення, то в подальшому вони не мають права посилатися на відповідні обставини для перегляду судового акта.

Ще однією ознакою нововиявлених обставин є те, що може переглядатися лише судовий акт, який набрав законної сили. Іншими словами, момент

дізнання про нововиявлені обставини настає після набрання законної сили судовим актом, що переглядається [5, с. 9; 19, с. 37–41].

Однак відразу виникає запитання: чи усі види судових актів можуть переглядатися у зв'язку з наявністю нововиявлених обставин?

Ч. 1 ст. 361 ЦПК України передбачено, що судовими актами, які, набравши законної сили, можуть бути переглянуті у зв'язку з нововиявленими обставинами, є винесені без врахування цих обставин рішення або ухвали суду, якими закінчено розгляд справи, а також судовий наказ [2]. До того ж, законодавством не обмежено перегляд за нововиявленими обставинами судових актів, винесених в апеляційній та касаційній інстанціях.

Ухвалами, якими закінчено розгляд справи, є: (1) ухвали суду першої інстанції про закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду, відмову у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду, скасування рішення третейського суду, видачу виконавчого листа та відмову у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду; (2) ухвали суду апеляційної чи касаційної інстанції про скасування судового рішення із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду [3, ч. 3 п. 2].

І це виправдано, адже недоцільно переглядати ухвалу про направлення справи на новий розгляд, оскільки вона не перешкоджає вирішенню справи з урахуванням нововиявлених обставин.

Важливе практичне значення має також питання про те, як переглядати рішення, винесене щодо кількох позовних вимог. Абз. 6 п. 2 вищезгадуваної постанови Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30 березня 2012 р. № 4 передбачено можливість розглянути справу тільки в частині тих вимог, які стосуються нововиявлених обставин. Як свідчить судова практика, такими частинами є ті, які могли бути розглянуті як самостійний позов. Наприклад, рішенням Борщівського районного суду Тернопільської області від 24 грудня 2015 р. частково задоволено вимоги позивача до торгово-роздрібного об'єднання Борщівського районного споживчого товариства, поновлено позивача на попередній роботі на посаді товарознавця ТРО з 14 вересня 2015 р., стягнуто з ТРО на його користь середній заробіток за час вимушеного прогулу за період з 15 вересня 2015 р. по 24 грудня 2015 р. у сумі 7198,53 грн., понесені судові витрати в сумі 1350 грн., у решті позовних вимог відмовлено через відсутність доказів [20].

21 січня 2016 р. суд відкрив провадження про перегляд цього судового рішення лише в частині стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу у зв'язку з нововиявленими обставинами, оскільки судом під час стягнення середньої заробітної плати позивачки за час вимушеного прогулу була взята до уваги довідка ТРО Борщівського райСТ № 18, за якою середньоденний заробіток позивачки становив 98,61 грн. Заявник зазначив, що в цій довідці вказана зарплата за

липень та серпень 2015 р., коли позивач по справі була у відпустці і на лікарняному, що суперечить вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 08.02.1995 р. № 100 «Про затвердження Порядку обчислення середньої заробітної плати».

Тому, одержавши заяву про перегляд у зв'язку з нововиявленими обставинами справи, в якій об'єднано кілька позовних вимог, суди мають відкривати провадження лише по тій частині справи, якої безпосередньо стосуються нововиявлені обставини.

Для повної характеристики цієї ознаки необхідно також з'ясувати строки набрання судовими актами законної сили. Відповідно до ч. 1 ст. 223 ЦПК України, рішення суду набирає законної сили після закінчення строку для подання апеляційної скарги, встановленого ст. 294 ЦПК України (десять днів із дня проголошення рішення), якщо апеляційну скаргу не було подано. У разі подання апеляційної скарги, рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом [2]. Рішення або ухвала касаційного суду набирають законної сили з моменту їх проголошення [2, ст. 349].

Висновки. Як видається, окремі правові ознаки нововиявлених обставин потребують удосконалення. Необхідно законодавчо закріпити: які обставини є істотними для справи; кому ще, крім заявника, вони не мають бути відомими; до якого

моменту мають настати; які з судових актів можуть бути переглянуті у зв'язку з цими обставинами. Це мало б допомогти громадянам та суду у застосуванні відповідного законодавства, а також усунути розбіжності у вирішенні справ за нововиявленими обставинами. Тому на основі проведеного аналізу пропонуємо ЦПК України доповнити абз. 2 ч. 1 ст. 361 ЦПК України такого змісту: «Нововиявленими є обставини: 1) матеріального (докази та положення нормативно-правових актів, актів суду чи інших уповноважених органів, якими обґрунтовується висновок суду) або процесуального (стосуються порядку здійснення судового процесу) характеру, які зумовлюють зміну змісту судового акта; 2) момент виникнення яких передусім вступу відповідного судового акта в законну силу; 3) які не були, не могли і не мали бути відомими заявнику та суду; 4) які зумовлюють перегляд: (а) рішення суду; судового наказу; ухвали про закриття провадження у справі чи залишення заяви без розгляду; відмови у задоволенні заяви про скасування рішення третейського суду; скасування рішення третейського суду; видачі виконавчого листа та відмови у видачі виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду; (б) ухвали суду апеляційної чи касаційної інстанції про скасування судового рішення із закриттям провадження у справі або залишенням заяви без розгляду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондар І.В. Поняття нововиявлених обставин у цивільному процесі / І.В. Бондар // Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – № 83. – С. 80–82.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон від 18.03.2004 р. № 1618–IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40 / 40–42. – Ст. 492.
3. Про застосування цивільного процесуального законодавства при перегляді судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами: Постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 30.03.2012 р. за № 4 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sc.gov.ua/ua/postanovi_zh_2012_rik.html.
4. Завриєв С.С. Пересмотр по вновь открывшимся обстоятельствам решений, определенных, постановлений президиума суда надзорной инстанции, вступивших в законную силу в гражданском процес се: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / С.С. Завриєв. – М., 2008. – 116 с.
5. Ахмедов С.М. Производство по пересмотру судебных актов по вновь открывшимся обстоятельствам в системе пересмотра судебных актов в арбитражном процес се: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / С.М. Ахмедов. – М., 2008. – 189 с.
6. Алиев Т.Т. Производство по пересмотру судебных постановлений ввиду вновь открывшихся обстоятельств в гражданском судопроизводстве: Теоретические и практические аспекты, перспективы развития: дис. ... док-ра юрид. наук: 12.00.15 / Т.Т. Алиев. – М., 2005. – 444 с.
7. Кравченко І. Перегляд судами цивільних справ у зв'язку з нововиявленими обставинами / І. Кравченко // Радянське право. – 1977. – № 5. – С. 73–77.
8. Кравчук В.М. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України / В.М. Кравчук, О.І. Угриновська. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2010. – 800 с.
9. Штефан М.І. Цивільний процес: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / М.І. Штефан. – К.: ІнЮре, 2001. – 694 с.
10. Бондар І.В. Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І.В. Бондар. – К., 2009. – 17 с.
11. Завриєв С.С. Пересмотр по вновь открывшимся обстоятельствам решений, определенных, постановлений президиума суда надзорной инстанции, вступивших в законную силу в гражданском процес се: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / С.С. Завриєв. – М., 2008. – 116 с.
12. Клименко О.М. Нововиявлені обставини в цивільному судочинстві: шлях до зловживання? / О.М. Клименко // Юриспруденція: Теорія і практика. – 2005. – № 3(5). – С. 49–51.
13. Колобродова О.В. Місце та значення перегляду судових актів у зв'язку з нововиявленими обставинами в цивільному процесі / О.В. Колобродова // Вісник Вищої ради юстиції – № 3(7) – 2011. – С. 60–71.
14. Чернооченко С.І. Цивільний процес України [Навчальний посібник] / С.І. Чернооченко. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 465 с.
15. Рішення Суворовського районного суду м. Херсона у справі № 668/5870/13–ц. від 05.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.
16. Практика перегляду судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами в порядку цивільного судочинства: узагальнення Верховного Суду України від 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>.
17. Ухвала Марганецького міського суду Дніпропетровської області від 14 травня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.

18. Антимонов Б.С. Обжалование и пересмотр решений по гражданским делам / Б.С. Антимонов, С.Л. Герзон. – М.: Госюриздат, 1947. – 96 с.

19. Резуненко А.Н. Пересмотр судебных актов, вступивших в законную силу, по вновь открывшимся обстоятельствам как стадия гражданского процесса: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15 / А.Н. Резуненко. – Саратов, 2001. – 157 с.

20. Ухвала Борщівського районного суду Тернопільської області у справі № 8–2/10, 2–699/15 від 21 січня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua>.